

Milica V. Šijaković

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Studentkinja masterskih studija
milica779120@gmail.com
0009-0006-5367-1563

UDK: 821.112.2-342:811.163.41'255.4

doi: 10.19090/zjik.2024.14.141-156

originalni naučni rad

Damjan G. Marković

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Student masterskih studija
damjanmarkovic007@gmail.com
0009-0003-0038-3603

Katarina S. Dinić

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Studentkinja masterskih studija
dinic.katarina@gmail.com
0009-0007-6801-1290

MANIPULACIJA U PREVOĐENJU GRIMOVE BAJKE *IVICA I MARICA* SA NEMAČKOG NA SRPSKI JEZIK¹

SAŽETAK: Bajke braće Grim stekle su veliku popularnost još u vreme svog objavljivanja, a njihovoj popularnosti doprineli su i njihovi prevodi na skoro sve svetske jezike. Budući da je prevođenje složen proces koji uključuje brojne faktore, strategije i znanja kojima prevodilac treba da raspolaže, treba uzeti u obzir i kakve izmene prevodioci unose u sam prevod i koja je njihova funkcija. Cilj ovog rada je analiza manipulacije u prevodima Grimove bajke *Ivica i Marica* sa nemačkog na srpski jezik na osnovu teorije skoposa i deskriptivnih studija, te da se na taj način pokaže koliko su bajke pogodne za manipulaciju njihovim sadržajem. U ovom radu primenjene su komparativno-kontrastivna metoda i deskriptivna metoda.

Ključne reči: bajke braće Grim, Ivica i Marica, manipulacija, prevođenje bajki

¹ Rad nastao u saradnji sa kolegama Katarinom Dinić i Damjanom Markovićem u okviru predmeta Projektna nastava na Master studijama Odseka za germanistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Na nastavi je izveden projekat na istu temu u vidu tok-šoua, pri čemu su korištene relevantne informacije koje su Milici Šijaković poslužile za pisanje ovog rada.

1. MANIPULACIJA U PREVOĐENJU BAJKI

Bajke kao književna vrsta, pored svog univerzalnog karaktera, odražavaju karakteristike naroda i kulture u okviru kojih nastaju i zbog svojih magičnih svetova i bića deluju kao vrlo primamljivo štivo za čitaoce svih uzrasta. Međutim, kada je reč o prevođenju bajki, treba reći da one predstavljaju pravi poduhvat za prevodioce, jer se u tom slučaju javljaju problemi koji nisu tako česti prilikom prevođenja drugih književnih vrsta. Naime, bajke, pored toga što sadrže kulturnospecifične elemente, mogu se smatrati istinskim specifičnostima jedne kulture, što znači da prevodioci treba da budu vrlo pažljivi kada je u pitanju njihovo prevođenje te samim tim treba da biraju one strategije koje će im omogućiti da se čitav duh jedne kulture što vernije prenese u ciljnu kulturu, koja vrlo često ima male ili skoro nikakve sličnosti sa polaznom kulturom. Da bi sebi olakšali ovaj nimalo lak posao, prevodioci imaju fleksibilan stav prema samom tekstu i dozvoljavaju sebi da unose razne promene i prilagođavanja, odnosno da manipulišu tekstem, kako bi što vernije preneli poruku na jezik ciljne kulture (Zobenica 2020: 81). Bitna tačka kod prevođenja, a naročito kod prevođenja bajki i dečje književnosti uopšte, jeste upravo pitanje manipulacije. U literaturi se navodi podatak da je književnost za decu najpogodnija za manipulacije zbog njenog marginalnog karaktera (Zobenica 2020: 76). Marginalni karakter podrazumeva da bajke pripadaju književnim vrstama namenjenim isključivo deci, te je mala verovatnoća da će one biti iskorištene u manipulativne svrhe. Povezivanje pojma manipulacije sa bajkama svedoči upravo suprotno, odnosno uočavanjem jasnih primera manipulacije u bajkama potvrđuje se njena prisutnost u različitim oblicima. U okviru deskriptivnih studija književni prevod se posmatra kao poseban podsistem koji sadrži određene karakteristike i modele, te kao takav može biti u većoj ili manjoj meri integrisan u književni sistem ciljne kulture. Osim toga, predstavnici deskriptivnih studija navode da svaki prevod podrazumeva određenu manipulaciju izvornim tekstem kako bi se ostvario konkretan cilj (Hermans 2014: 11). U tom slučaju se prevod posmatra kao društveno uslovljen oblik aktivnosti i prema njihovom shvatanju manipulacija je sastavni deo procesa prevođenja. Osim toga, manipulaciju izvornim tekstem nemoguće je izbeći, jer je uvek prisutna različita ideološka perspektiva koja utiče na proces prevođenja. Prevodilac se stoga suočava sa zadatkom da svoj prevod prilagodi očekivanjima ciljne kulture (Klimovich 2015: 245). Poznata su dva osnovna principa na kojima počiva manipulacija: jedan je pokroviteljstvo, a drugi poetika sistema. Pokroviteljstvo počiva na stanovištu da se tekst ideološki prilagođava ciljnoj kulturi, te se s toga u obzir uzimaju tri elementa: ideologija, ekonomija i status. Pod poetikom se podrazumeva težnja prevodioca da se prevod na što bolji način približi ciljnoj kulturi, što se u ovom slučaju ostvaruje pažljivim odabirom i upotrebom književnih elemenata poput simbola,

motiva, likova, žanrova, pri čemu se u obzir uzima i pozicija književnosti u ciljnoj kulturi (Zobenica 2020: 76, prema Lefevere 1992: 14–16). Kao primer navodi se još i psihološka manipulacija, a njen cilj je prenošenje stavova kojih deca kao čitaoci nisu svesna. Međutim, ti stavovi ipak na indirektan način bivaju usvojeni i postaju deo procesa sazrevanja, što kasnije utiče na formiranje daljih životnih shvatanja, te se to formiranje stavova usmerava u pravcu u kom tvorac manipulacije želi (Klimovich 2015: 246). Na osnovu svega navedenog moglo bi da se zaključi da je manipulacija isključivo negativna pojava u svetu prevođenja, što svakako nije slučaj. Uprkos negativnom prizvuku, manipulacija se smatra sastavnim delom procesa prevođenja, jer se prevodi mogu prilagođavati i menjati da bi se prevod približio detetu i da bi ono iz njega moglo da usvoji stavove koje društvo i svet oko njega smatraju relevantnim. Takođe, prevod može da se izmeni tako da detetu bude razumljiv, odnosno da odgovara njegovim sposobnostima po pitanju shvatanja i razumevanja teksta, pri čemu se u obzir uzimaju i njegove čitalačke sposobnosti (Zobenica 2020: 76).

Pored toga, Fermer (Veermer 1990: 40) navodi da je prevođenje profesionalna aktivnost prevodioca koji na osnovu originalnog teksta ili koncepta stvara prevod (translat), namenjen komunikaciji između osoba koje nisu u mogućnosti da direktno komuniciraju zbog određenih jezičkih i/ili kulturnih razlika. Osim toga, prevođenje zavisi od svrhe koju prevod ima (Reiß & Vermeer 1984: 100), čime se potvrđuje da cilj prevođenja jeste prevod, ali se svrha samog prevoda ipak određuje u zavisnosti od njegove recepcije (Zobenica 2015: 126). Ova teorija naziva se teorijom skoposa (*Skopostheorie*), a njen naziv potiče od grčke reči *skopos* u značenju cilj, namera, svrha (Reiß & Vermeer 1984: 100). Prema tome, svaki prevod ima određenu namenu i nastaje u skladu sa očekivanjima recipijenata ciljne kulture, te se u tom slučaju od prevodioca očekuje da postupa prema navedenim očekivanjima i da njima prilagodi svoj prevod (Reiß & Vermeer 1984: 85). Međutim, potrebno je napraviti razliku između funkcije i cilja prevoda, budući da se funkcija odnosi na to šta tekst iz perspektive recipijenata izražava, dok cilj određuje za šta (sa kojim ciljem) se prevod koristi. Iz tog razloga se naglašava da svaki prevod ima konkretan cilj, a funkcija mu se dodeljuje na osnovu njegove recepcije (Vermeer 1990: 95). Za teoriju skoposa važi da se može primeniti pri svakom obliku prevođenja, jer se u njenim okvirima prevod posmatra kao sastavni element određene komunikativne situacije (Vermeer 1990: 31).

U skladu sa načelima teorije skoposa, prevodilac teži da svoj prevod prilagodi ciljnoj kulturi, te se i u tom slučaju može govoriti o određenom obliku manipulacije koja nastaje tokom procesa prevođenja. Prevodilac može svesno ili nesvesno da manipuliše tekstom imajući u vidu cilj prevoda i karakteristike ciljne kulture. Svesna manipulacija nastaje iz različitih ideoloških, ekonomskih, socijalnih, političkih i kulturnih razloga. Suprotno tome, nesvesna manipulacija povezuje se sa nedostatkom znanja prevodioca i

smatra se psihološkim fenomenom koji se dešava pod uticajem psihičkih faktora. Stoga, prevodilac, nastojeći da stvori tekst prihvatljiv za ciljnu zajednicu, mora da balansira između različitih ograničenja pod uticajem političkih i književnih faktora u određenom društvu (Kramina 2014: 37). Prema tome, funkcionalna teorija prevođenja može se primeniti i prilikom prevođenja bajki, jer ona daje okvir koji omogućava prevodiocu da uspešno prenese funkciju i svrhu bajki na ciljnu publiku, vodeći računa o jezičkim, kulturnim i stilskim elementima kako bi se poruka i emotivni utisak bajke adekvatno preneli.

2. TRADICIJA PREVOĐENJA BAJKI BRAĆE GRIM

Prevođenje književnosti za decu proizilazi iz potrebe za ovakvim sadržajem usled nedostatka naslova određenog žanra u književnosti određene kulture. Prevođenju dečje književnosti takođe doprinose i ekranizacije književnih dela, koje su među decom vrlo popularne (Eraković 2013: 789). Kada je u pitanju prevod nemačke književnosti, situacija je drugačija, budući da ovakve ekranizacije nisu baš popularne u našoj zemlji, pa se kao motivacija za prevod navodi tržišna težnja ka novinama u okviru književnosti za najmlađe (Zobenica 2015: 128). Ovde se kao izuzetak od datog stanovišta navode bajke braće Jakoba i Vilhelma Grima, koje su svojim prevodiocima donele svetsku slavu i priznanje. Grimove bajke se pojavljuju na našem govornom području tek krajem 19. veka pod naslovom *Priče za decu braće Grim*, a autor ovog prevoda je Milan Vujaklija. U periodu do 1950. godine objavljene su ukupno 74 pojedinačne publikacije prevoda Grimovih bajki na srpskohrvatskom jeziku (Timotijević 2010: 60). Kao najčešće prevođena bajka navodi se *Snežana i sedam patuljaka*, mada i ostale bajke ne zaostaju po pitanju broja prevoda. Tu spada i bajka *Ivica i Marica*, koja je ujedno i predmet analize u ovom radu. Polazna tačka je originalna bajka pod naslovom *Hänsel und Gretel*, a poređenje se vrši na osnovu prevoda Branimira Živojinovića (2014)² i prevoda Božidara Pejovića (1959), koji se međusobno razlikuju po pitanju prevođenja određenih delova teksta, pri čemu se razlike mogu jasno uočiti i u odnosu na original. Time se ostavlja prostor i za analizu manipulacije koja je nastala u samom procesu prevođenja.

² Branimir Živojinović je 1963. preveo nemačke bajke, koje je objavila Prosveta. Međutim, u toj zbirci se ne nalazi bajka *Ivica i Marica*, niti se pojavljuje u kasnijim izdanjima iz 1965. i 1968. godine. Bajku *Ivica i Marica* Živojinović je preveo tek kasnije, u periodu između 1968. i 1991, kada su nastala još četiri izdanja bajki. U ovom radu se koristi izdanje iz 2014. godine, objavljeno nakon smrti prevodioca, koje služi kao poredbeni primer u odnosu na prevod Božidara Pejovića iz 1959. godine.

3. KARAKTERISTIKE DOBROG PREVODA DEČJE KNJIŽEVNOSTI

Translatologija kao naučna disciplina dugo vremena nije stavljala dečju književnost u fokus svog proučavanja, jer su se naučnici vodili mišlju da dečja književnost zbog svog karaktera nije pogodna za to. Dečja književnost je usmerena na određenu grupu recipijenata, a osim toga vladalo je mišljenje da se tu ne radi o prevođenju u pravom smislu te reči, već da se tekst pre svega prilagođava ciljnoj kulturi (Zobenica 2015: 128). Taj stav se može donekle opravdati činjenicom da grupa recipijenata na koju je prevod usmeren u velikoj meri određuje kakav će prevod biti, te se u skladu s tim mogu uočiti elementi adaptacije teksta, pogotovo kada je reč o prevođenju dečje književnosti. Deca i mladi kao recipijenti književnih dela tumače svet oko sebe i usvajaju pojmove vezane za život upravo kroz prevode (ili čak i originale) koje čitaju, te je zbog toga od izuzetne važnosti da se obrati pažnja na situativnost teksta (Eraković 2013: 79). Osim situativnosti, kao odlika dobrog prevoda navodi se težnja da se tekst sa polaznog jezika prevede tako da se prevaziđu granice prevoda, te da prevedeni tekst deluje kao da je nastao na ciljnom jeziku (Eraković 2013: 789). Prevođenje dečje književnosti je posebno delikatan zadatak jer se obraća mladim čitaocima, čiji jezik, senzibilitet i kulturni kontekst mogu biti znatno drugačiji od onih koji su prisutni u originalnom jeziku dela. Prema tome, važno je da prevod dečje književnosti prevazilazi granice jezika i da deluje prirodno na ciljnom jeziku. Isto tako, važno je da se sačuva autentičnost i specifičnost originala kako bi se očuvala njegova jedinstvenost i kvalitet. To od prevodioca zahteva posebnu pažnju i veštinu prilagođavanja teksta za mlade čitaoce. Prilikom prevođenja važno je uzeti u obzir nekoliko principa na osnovu kojih se prevod može smatrati dobrim, a kao najvažniji, pored situativnosti, navode se kohezija i koherentnost teksta i intencionalnost. Navedeni principi preuzeti su iz lingvistike teksta i koriste se kao načela prema kojima se formuliše pojam *tekstualnost* (Beaugrande & Dressler, 1981). U skladu sa tim, prevod treba da ostvaruje određeni cilj, da bude komunikacijski relevantan za čitaoce, da pruži i neke neočekivane elemente pored očekivanih, da odgovara kontekstu i komunikacijskoj situaciji, te da ispunjava ključna očekivanja za određeni tip teksta. Taj cilj najlakše se ostvaruje kada prevodilac i izdavač imaju u vidu konkretan i zajednički motiv za nastanak prevoda. Na taj način prevod biva verodostojniji, jer su polazne tačke i krajnji ciljevi kompatibilni u procesu prevođenja (Eraković 2013: 790). U praksi je mnogo teže objediniti navedene odlike dobrog prevoda i imati ih u vidu tokom celog procesa prevođenja, budući da se prevodilac susreće sa raznim ograničavajućim okolnostima i faktorima koji utiču na njegov rad. Donekle se i sama priroda dečje književnosti može uzeti kao otežavajuća okolnost, jer se za ovu vrstu književnosti važi sledeće: „Ona je često zabavnog ali i poučnog karaktera, i može da igra važnu ulogu u formiranju pogleda na svet mladih

čitalaca, kao i u sticanju životnih saznanja“ (Simurdić 2020: 150). Najvažnije pitanje koje se postavlja još na samom početku procesa prevođenja odnosi se na princip kojim će se prevodilac voditi u svom radu i u skladu sa tim dati prevod koji se smatra dobrim. Konkretnije rečeno, prevodilac može da se opredeli za princip na osnovu kog će stvoriti prevod verodostojan originalu. Prvi princip je lingvistički i fokusira se na jezičke karakteristike originalnog teksta, dok drugi princip stavlja fokus na ciljnu publiku (Lathey 2006: 13). Prilikom analize prevoda bajki u ovom radu u obzir se uzimaju oba principa, budući da se s jedne strane analizira jezik i stepen ekvivalentnosti uočen između originala i prevoda, ali i karakteristike ciljne grupe za koju se tekst prevodi, što je ujedno povezano i sa funkcionalnim pristupom i teorijom skoposa sa početka rada. Međutim, bez obzira na to kom principu se da prednost, prevodilac nailazi na razne prepreke i probleme, te se u zadatak prevodioca ubraja i prepoznavanje tih faktora i pronalaženje strategija za njihovo prevazilaženje.

4. OTEŽAVAJUĆI FAKTORI U PROCESU PREVOĐENJA I STRATEGIJE ZA NJIHOVO PREVAZILAŽENJE

Strategije kojima prevodilac može da se služi u toku procesa prevođenja ne podrazumevaju konkretne postupke, metode ili tehnike koje prevodioci koriste, već je fokus na rezultatima koji se dobijaju primenom tih metoda. Iz tog razloga se prevodilačke strategije u literaturi poistovećuju sa različitim vrstama rešenja problema koji se javljaju tokom procesa prevođenja (Pavlović 2015: 56). Ukoliko se sa lingvističkog aspekta kao otežavajući faktor posmatra ekvivalentnost, moguće je primeniti sledećih sedam metoda za njeno ostvarivanje koje su pedesetih godina razvili Vine i Darbelne (Vinay & Darbelnet 1995: 31–37). Prva metoda naziva se *pozajmljivanje* i podrazumeva popunjavanje metalingvističkih praznina zarad postizanja određenog stilskog efekta. Pozajmljivanje se koristi kada izraz ili koncept izvornog jezika ne može adekvatno da se prevede ili je nepoznat u ciljnom jeziku. Druga metoda je *kalkiranje* i podrazumeva da se prilikom prevođenja svi elementi koji čine određenu sintagmu ili frazu iz stranog jezika zadržavaju i doslovno prevode. Sledeći u nizu je *doslovan prevod*, koji se kao metod koristi da bi se izrazi ili fraze preveli tačno onako kako su zapisani u originalnom tekstu, pri čemu prevodilac ne unosi značajne promene po pitanju njihove strukture. Osim toga, prevodilac treba da obrati pažnju na jezičke karakteristike oba jezika i da prevod s jedne strane zadrži smisao originala, ali i da zvuči prirodno na ciljnom jeziku. Kao sledeća metoda navodi se *transpozicija*, koja podrazumeva da se jedna vrsta reči u toku prevođenja zameni drugom, a da se pritom ne menja značenje izraza. Peta metoda poznata je kao *modulacija* i obuhvata promenu

forme koju poruka ima u originalu. Na taj način dobija se prevod, koji ima istu poruku, ali je poruka formulisana iz drugačije perspektive. Kao sledeća metoda navodi se *ekvivalencija*, koja podrazumeva da dva teksta mogu opisati istu situaciju koristeći potpuno različite stilističke i strukturne pristupe. U tim slučajevima se strukture moraju prilagoditi ciljnom jeziku i kulturi, odnosno mora se pronaći ekvivalent. Poslednja u nizu je *adaptacija*, koja se primenjuje u slučajevima kada situacija na koju se poruka odnosi ne postoji u izvornom jeziku i mora se stvoriti posredstvom druge situacije koja se smatra njenim ekvivalentnom u okvirima ciljne kulture. Iz tog razloga se ovaj metod naziva još i situacijska ekvivalencija. Osim pomenutih metoda, analizom prevoda bajki u ovom radu uočena je primena prevodilačkih tehnika podešavanja koje je razvio i formulisao Nida (Nida 1964), a koje se takođe odnose na lingvistički pristup prevođenju. U prevodilačke tehnike podešavanja ubrajaju se dodavanje (*additions*), izostavljanje (*subtractions*) i izmene (*alterations*). Njihova upotreba opravdava se time što prilagođavanjem strukture poruke izvornog jezika nastaju semantički i stilistički ekvivalentne strukture koje postižu isti komunikativni efekat (Nida 1964: 226). *Dodavanje* se upotrebljava sa ciljem da se upotpune eliptične strukture, daju dodatna pojašnjenja, ispoštuju gramatičkih pravila, istakne implicitno značenje, daju odgovori na retorička pitanja. Klasifikatori i veznici se takođe neretko dodaju, a zbog postojanja kategorija u ciljnom jeziku koje nisu prisutne u jeziku originala, kao i dubleta, potrebno je dodati određene izraze u prevodu (Nida 1964: 227). Suprotan proces dodavanju jeste *izostavljanje*, koje prevodilac koristi da bi izbegao ponavljanja i nepotrebna pojašnjavanja, a takođe je moguće izostaviti i konjunkcije, zavisne veznike, oblike u vokativu i idiomatske izraze (Nida 1964: 231). *Izmene* u prevodu nastaju kao posledica razlika u jezičkim karakteristikama izvornog i ciljnog jezika, u koje spadaju kategorizacija reči, vrsta reči, redosled elemenata, struktura rečenica i klauzula, razlike u značenju i sl. (Nida 1964: 233). Strategije kojima se prevodioci služe ne moraju nužno da se odnose na promenu i adaptaciju jezičkih struktura, već se tu ubrajaju i postupci kojima se prevode elementi kulture. Cilj primene ovakvih strategija jeste kompenzacija jezičkih i kulturoloških razlika i nastanak prevoda koji je u što većoj meri verodostojan originalu. Razlike između kultura mogu da obuhvataju nepoklapanja po pitanju jezičke i vanjezičke stvarnosti na dva načina. Prvi nivo podrazumeva da razlike nastaju budući da elementi koji su uočljivi u polaznoj kulturi u trenutku prevođenja zapravo ne postoje u ciljnoj kulturi i taj se nedostatak mora nekako nadomestiti, te prevodilac poseže za rešenjem koje mu se u tom momentu čini najboljim (Pavlović 2015: 70–71), što zapravo podrazumeva upotrebu situacijske ekvivalencije. Druga mogućnost je da između polazne i ciljne kulture ne postoje razlike po pitanju vanjezičke stvarnosti, nego da one nastanu kada se određena pojava pojedinačno leksički definiše u okviru te dve kulture (Pavlović 2015: 70–71). Klasifikacije strategija za prevođenje kulturoloških

elemenata su brojne i svaka sadrže svoje karakteristike, a kao najvažnije izdvajaju se sledeće (Pavlović 2015: 73–81 prema Ivir 1987):

1. *Posuđivanje* – podrazumeva da se elementi iz izvorne kulture preuzimaju u originalnom obliku, eventualno uz napomene prevodioca za njihovo lakše razumevanje. Na ovaj način se zadržava smisao i značenje pojma koji se prevodi, iako nije u potpunosti prilagođen ciljnom jeziku ili kulturi.

2. *Doslovan prevod* – pojam se iz ciljne kulture doslovno preuzima uz određene korekcije i adaptacije koje su u skladu sa ciljnom kulturom.

3. Upotreba *kulturnog ekvivalenta* za stvaranje veze između pojmova iz originala i njihovih ekvivalenata na osnovu zajedničkih osobina ili funkcija. Pritom se kulturnospecifični elementi ne prevode bukvalno ili uz ekvivalentan izraz, već se koriste izrazi koji održavaju sličan smisao.

4. *Opisivanje*, tj. opisni prevod – omogućava prevodiocima da nadomeste nedostatke iz ciljne kulture tako što će opisati kulturnospecifičnu referencu i time omogućiti čitaocima bolje razumevanje datog pojma, kao i njegovu specifičnost, značaj i funkciju u kontekstu u kom se upotrebljava.

5. *Dodavanje* – iako već pomenuto kod jezičkih karakteristika, dodavanje može da se odnosi i na uvođenje informacija zarad verodostojnijeg prevoda kulturnospecifičnih elemenata. Ono je mnogo kraće od opisnog prevoda i uvodi se odmah nakon pojma koji zahteva dodatno objašnjenje, najčešće u vidu apozicije.

6. *Izostavljanje* – takođe se odnosi i na prevođenje kulturoloških elemenata kada se ne poklapa njihova komunikativna funkcija u polaznoj i ciljnoj kulturi. U tom slučaju je izostavljanje najbolje rešenje, pod uslovom da ne remeti smisao celog teksta.

7. Upotreba *neologizama* – nije česta strategija, budući da stvaranje neologizma zahteva određenu dozu kreativnosti i uvek postoji rizik da čitaoci neće razumeti ili prihvatiti neologizam u onom smislu u kom je prevodilac želeo. Zbog svojih karakteristika neologizmi su najčešće vezani za prevođenje određenih žanrova, kakva je fantastika, a mogu da se pojave i u drugim književnim vrstama, kao što su npr. bajke.

8. Ono što prevodiocima stoji na raspolaganju svakako jeste *kombinacija* navedenih ali i drugih strategija. Kao najčešći spoj navodi se kombinacija opisnog prevoda ili dodavanja sa posuđivanjem i doslovnim prevodom, budući da karakteristike prve dve strategije kompenzuju nedostatke druge dve, i obrnuto, te su upravo zbog toga pogodne za prevođenje kulturnospecifičnih elemenata.

Bez obzira na to o kojoj strategiji je reč, krajnji cilj je, svakako, dobar prevod, a čitaoci, pogotovo oni najmlađi, nisu u mogućnosti da prilikom čitanja identifikuju

primenjenu strategiju. Glavni uslov jeste da čitalac poznaje original, što nije česta pojava, te da upoređi oba teksta i izvede analizu u kojoj će se izdvojiti primeri koji oslikavaju etape i tehnike prevodiočevog rada, ali i problema na koje je nailazio u procesu prevođenja. Takva vrsta analize sprovedena je u ovom radu sa akcentom na obeležja manipulacije u prevodu bajke *Ivica i Marica* sa nemačkog na srpski jezik.

5. MANIPULACIJA U PREVOĐENJU BAJKI NA PRIMERU ANALIZE PREVODA BAJKE *IVICA I MARICA* SA NEMAČKOG NA SRPSKI JEZIK

Teorijskim osvrtom ističe se uloga manipulacije kada je prevođenje bajki u pitanju, ali i primeri iz prakse pokazuju kolika je njena prisutnost. Gordana Timotijević je napisala rad u kom daje analizu bajke *Snežana* i time pokazala da su upravo Grimove bajke pogodne za takvu vrstu pristupa. Upravo njen rad je poslužio kao inspiracija za analizu bajke *Ivica i Marica*, koja se zasniva na upoređivanju dva prevoda u odnosu na originalnu bajku *Hänsel und Gretel*, pri čemu prvi prevod potiče od Božidara Pejovića (1959), a drugi od Branimira Živojinovića (2014). Prevod Branimira Živojinovića se u ovom radu uzima kao poredbeni primer, budući da je njegov prevod u potpunosti veran originalu i bez mnogo odstupanja. Primeri koji su analizirani u ovom radu predstavljaju malobrojna odstupanja uočena u prevodu, budući da Živojinović zadržava jezičke karakteristike i atmosferu u bajci koja je uočena u originalu, te je zbog toga bajka dosledno prevedena, bez prepričavanja, skraćivanja ili dodavanja. Sa druge strane, Pejovićev prevod sadrži izmene koje se mogu tumačiti i analizirati u skladu sa pomenutim teorijskim okvirom i prevodilačkim strategijama. Primeri su dati u tabelarnom prikazu, a ispod njih se nalazi translatološka analiza i komentari autora i koautora ovog rada.

<i>Hänsel und Gretel</i> , Brüder Grimm	<i>Ivica i Marica</i> , Božidar Pejović	<i>Ivica i Marica</i> , Branimir Živojinović
(1) »O du Narr,« sagte sie, »dann müssen wir alle viere Hungers sterben, du kannst nur die Bretter für die Särge hobeln,«	/	Онда ћемо све четворо морати да умремо од глади, па можеш само да изрендешеш даске за сандуке.

<p>(2) Hänsel und Gretel saßen am Feuer, und als der Mittag kam, aß jedes sein Stücklein Brot. Und weil sie die Schläge der Holzaxt hörten, so glaubten sie, ihr Vater wäre in der Nähe. Es war aber nicht die Holzaxt, es war ein Ast, den er an einen dünnen Baum gebunden hatte, und den der Wind hin- und herschlug.</p>	/	<p>Ивица и Марица поседаше поред ватре, а кад дође подне поједоше оно мало хлеба. И пошто су чули ударце секире, мислили су да је отац у близини. Али није то била секира него грана коју он беше привезао за једно танко дрво и која се под ветром клатила и лупала.</p>
--	---	---

Strategija koju Pejović primenjuje u prvom i drugom primeru jeste izostavljanje, a razlozi za takav postupak ne mogu se jasno definisati. Pretpostavka je da se izostavljanjem ovog dela ostvaruje bolja dinamika, jer se time eliminišu manje bitne informacije, ali se ne narušava sadržaj i smisao celokupne bajke. I kod Živojinovića se uočava izostavljanje, budući da on ne prevodi frazu sa početka (*O du Narr*, čiji bi prevod glasilo *O, budalo*), dok ostatak rečenice prevodi dosledno originalu.

<i>Hänsel und Gretel</i> , Brüder Grimm	<i>Ivica i Marica</i> , Božidar Pejović	<i>Ivica i Marica</i> , Branimir Živojinović
<p>(3) Da schien der Mond ganz helle, und die weißen Kieselsteine, die vor dem Haus lagen, glänzten wie lauter <u>Batzen</u>.</p>	<p>Месец је сјао пуним сјајем, па се бели шљунак пред кућом блистао као <u>тек исковани динари</u>.</p>	<p>Месец је јако сјао, и бели шљунак који је лежао пред кућом блистао је као да су то <u>све сами сребрњаци</u>.</p>

U trećem primeru uočava se upotreba kulturnospecifičnog ekvivalenta, budući da je pojam Batzen, koji se u 15. veku koristio za označavanje novčića, teško doslovno prevesti. Pejović se opredeljuje u svom prevodu za sintagmu *tek iskovani dinari*, pri čemu se pored kulturnospecifičnog ekvivalenta dinari uočava i opisivanje, što je takođe jedna od pomenutih strategija. Pojam dinar je u skladu sa vremenom u kom je Pejovićev prevod (1959) nastao i samim tim bolje odgovara ciljnoj kulturi. Živojinović koristi pojam srebrenjaci u svom prevodu, što je sa lingvističkog aspekta takođe dobar ekvivalent. Neutralnost njegovog prevoda ogleda se upravo u ovom primeru, budući

da Živojinović teži da prenese smisao poruke, ali ne i da u potpunosti prilagodi svoj prevod vremenu u kom je nastao.

<i>Hänsel und Gretel</i> , Brüder Grimm	<i>Ivica i Marica</i> , Božidar Pejović	<i>Ivica i Marica</i> , Branimir Živojinović
(4) <u>Gott</u> wird uns nicht verlassen. (str. 62)	Budi mirna, Marice! Ne očajavaj, naći ću ja već neki izlaz. (str. 3)	<u>Бог</u> нас неће напустити – рекао је Марици. (str. 175)
(5) ...weine nicht, Gretel, und schlaf nur ruhig, <u>der liebe Gott</u> wird uns schon helfen. (str. 64)	/	Не плачи, Марице, спавај мирно, <u>драги Бог</u> ће нам већ помоћи. (str. 177)
(6) <u>Lieber Gott</u> , hilf uns doch,« rief sie aus, »hätten uns nur die wilden Tiere im Wald gefressen, so wären wir doch zusammen gestorben.« (str. 66)	Što nas u šumi nisu pojele divlje zveri – govorila je ona – bar bismo umrli zajedno. (str. 7)	<u>Боже благи</u> , помози нам! – узвикивала је. – Да су нас у шуми прождрале дивље звери, бар бисмо заједно умрли. (str. 181)
(7) aber Gretel lief fort, und <u>die gottlose Hexe</u> mußte elendiglich verbrennen. (str. 66)	... ali je u tom trenutku Marica gurnu unutra, hitro zatvori gvozdena vrata i namače rezu, pa zla veštica izgore. (str. 10)	Али Марица отрча одатле, и <u>безбожна вештица</u> бедно изгоре. (str. 182)

Navedeni primeri pokazuju da su religiozni elementi u Pejovićevom primeru svesno izostavljeni ili zamenjeni nekim drugim elementima. Do istog zaključka dolazi i Gordana Timotijević analizirajući *Snežanu*, a kao razlog tome navodi činjenicu da je Pejovićev prevod (1959) nastao u doba kada religija nije igrala bitnu ulogu u društvu, te samim tim nije bilo uobičajeno da se takvi izrazi pominju i koriste u svakodnevnim situacijama, a samim tim ni u književnosti (Timotijević 2010: 61). Ovde se može povući paralela sa tim zaključkom i manipulacija uočena u ovim primerima je ideološkog karaktera.

<i>Hänsel und Gretel</i> , Brüder Grimm	<i>Ivica i Marica</i> , Božidar Pejović	<i>Ivica i Marica</i> , Branimir Živojinović
(8) »Da wollen wir uns dran machen,« sprach Hänsel, »und eine <u>gesegnete Mahlzeit</u> halten. (str. 65)	<u>Ala ćemo dobro ručati!</u> – <u>uzviknu Ivica.</u> (str. 6)	Е, ту ћемо сад навалити и <u>сјајно се наручати</u> – рече Ивица. (str. 179)

Kod ovog primera je sporna sintagma *gesegnete Mahlzeit* (*blagosloveni ručak/gozba*), budući da u oba prevoda ona nije prevedena doslovno. Sa jedne strane, može se reći da je po sredi ideološka manipulacija, jer navedena sintagma sadrži dozu religiozne konotacije, kao što je to bio slučaj i u prethodnom primeru. Međutim, moguće je da su se prevodioci opredelili za modulaciju, jer su iz drugačijeg ugla preneli sadržaj originala i samim tim upotrebili odgovarajući kulturnospecifični ekvivalent. Postoji pak i mogućnost da su prevodioci prosto pribegli situacijskoj ekvivalenciji, uzevši u obzir ciljnu grupu kojoj je prevod namenjen.

<i>Hänsel und Gretel</i> , Brüder Grimm	<i>Ivica i Marica</i> , Božidar Pejović	<i>Ivica i Marica</i> , Branimir Živojinović
(9) Wenn eins in ihre Gewalt kam, so <u>machte sie es tot, kochte es und aß es, und das war ihr ein Festtag.</u> (str. 65)	А кад би их се дочекала, <u>davila bi ih, pa kuvala i proždирала, i to je za њу bio празник.</u> (1959, str. 6) А кад би их се дочекала, она их је <u>прождирала.</u> (1969, str.10)	Кад би ухватила неко дете, <u>убила би га, скувала и појела, и то је за њу био празник.</u> (str. 180)
(10) Hänsel mag fett oder mager sein, morgen will ich ihn <u>schlachten und kochen.</u> (str. 66)	... bio Ivica mršav ili debeo, sutra ću ga <u>zaklati i skuvati.</u> (1959, str. 6) Био Ивица мршав или дебео, сутра ћу га <u>скувати и појести!</u> (1969, str. 12)	Свеједно да ли је Ивица дебео или мршав, <u>сутра ћу га заклати и скувати.</u> (str. 181)

U datom primeru pokazano je kako se surovi opisi izostavljaju u Pejovićevom kasnijem prevodu (1969), iako se u prvobitnom prevodu (1959) sadržaj doslovno prevodi. Živojinović i u ovom slučaju ostaje veran originalu. Ovde je najverovatnije reč o svesnoj manipulaciji koja nije negativnog karaktera, već je njen cilj da se čitaoci, a pretpostavlja se da su to uglavnom deca, ne izlažu surovim i nasilnim prizorima u bajci. Može se reći da je ovde reč o modulaciji kasnijeg prevoda, jer je suština iz originala prenet, ali sa drugačijeg stanovišta i u skladu sa situacijom u kojoj prevod nastaje.

Na osnovu date analize dokazano je da su oba prevoda dobar primer za bavljenjem pitanjem manipulacije u bajkama, jer vidno odražavaju ovaj fenomen. Najčešće primenjene strategije podrazumevaju izostavljanje sadržaja radi ostvarivanja dinamike u prevodu ili iz nekih drugih razloga koji nisu poznati i ne mogu se utvrditi upoređivanjem prevoda i originala. Izostavljanje se takođe odnosi i na religiozne elemente, koji se mogu posmatrati kao manipulacija ideološkog karaktera, pri čemu vremenski kontekst u kom je Pejovićev prevod nastao (1959) igra ključnu ulogu. Pored toga, prevodioci kao sredstvo za prevazilaženje poteškoća u procesu prevođenja koriste modulaciju i situativnu adaptaciju, te na taj način svoj prevod prilagođavaju zahtevima vremenskog konteksta, pri čemu se Pejović odlučuje za što verodostojnije ekvivalente koji odražavaju duh tadašnjeg vremena, dok Živojinović upotrebom ekvivalenata daje prevodu određenu dozu vremenske univerzalnosti i neutralnosti. Manipulacija uočena u ovim prevodima, s jedne strane, jasno pokazuje da je ona neizostavna u procesu prevođenja i da svaka intervencija u prevodu može da se protumači kao svesna ili nesvesna namera prevodioca da prevod formuliše tako da on imati drugačiji cilj, koji ne podrazumeva isključivo olakšavanje pismene ili usmene komunikacije u slučajevima kada nije moguće da ona bude direktno sprovedena. U tom slučaju se ovakvim analizama uočava funkcija prevoda, koja zavisi upravo od percepcije prevoda, kao što je i navedeno u okvirima teorije skoposa. Prema tome, cilj prevoda bajke *Ivica i Marica* jeste prvenstveno da se sadržaj napisan na izvornom jeziku adekvatno prenese na srpski jezik i time postane dostupan čitaocima koji ne poznaju nemački. Ipak, sprovedenom analizom pokazano je da se njihova funkcija određuje iz perspektive publike i predstavlja jedan od načina za njihovo kritičko posmatranje.

6. ZAKLJUČAK

Vodeći se načelima teorije skoposa, koja nalaže da svaki prevod ima konkretan cilj i funkciju u zavisnosti od svoje recepcije, i deskriptivnih studija koje manipulaciju u sadržaju prevoda identifikuju kao neizostavan deo procesa prevođenja, može se zaključiti da je manipulacija prisutna i u prevodima bajke *Ivica i Marica*. Time se

potvrđuje da svaka adaptacija sadržaja prevoda bajki podrazumeva određene izmene, koje se javljaju kao propratna pojava u procesu prevođenja i koje prevodilac uvodi svesno ili nesvesno, pod dejstvom različitih faktora. Analizom je utvrđeno da su prevodioci koristili strategije koje se odnose na jezičke karakteristike, čime su modifikovali prevod sa lingvističkog aspekta. Usled primene kulturnospecifičnih elemenata i modulacije, prevodioci su pokazali da su naišli na poteškoće sa prevođenjem pojmova koji ili ne postoje u ciljnoj kulturi ili se doslovan prevod tih pojmova drugačije tumači u njenim okvirima. Najradikalnija manipulacija odnosi se na izostavljanje religioznih elemenata u Pejovićevom prevodu (1959), čime se pokazalo da same bajke, a samim tim i njihovi prevodi, nisu tek jednostavne priče za decu, već kompleksna ogledala društvenih, ideoloških i kulturnih dinamika. Upravo to pokazuje i analiza prevoda bajke *Ivica i Marica* sa nemačkog na srpski jezik, jer te naoko zanemarljive izmene, koje deluju prilično naivno, ipak mogu da imaju određenu intenciju.

LITERATURA

- Beaugrande, R., & Dressler, W. (1981). *Introduction to Text Linguistics*. Preuzeto 20. 6. 2024, sa https://www.beaugrande.com/introduction_to_text_linguistics.htm
- Eraković, B. (2013). Prevođenje knjiga za decu: problem strategije. U Živančević Sekeruš, I. (ured.), *Susret kultura. Knj. 2* (str. 789–799). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Grim, J., & Grim, V. (1959). *Ivica i Marica*, prev. Pejović, B. Beograd: Sportska knjiga.
- Grim, J., & Grim, V. (1969). *Ivica i Marica*, prev. Pejović, B. Beograd: Vuk Karadžić.
- Grim, J., & Grim, V. (1969). *Ivica i Marica*. Beograd: Vuk Karadžić.
- Grim, J., & Grim, V. (2014). *Ivica i Marica*. U *Pepeljuga: najlepše bajke braće Grim*, prev. Živojinović, B. Beograd: Vulkan izdavaštvo.
- Grimm, J., & Grimm, W. (2014). *Kinder- und Hausmärchen. Ausgabe letzter Hand*. Preuzeto 30. 6. 2024, sa <http://www.zeno.org/Lesesaal/N/9781482523188?page=0>
- Hermans, T. (ured.) (2014). *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. New York: Routledge.
- Klimovich, N. (2015). Manipulation in Translation (Exemplified by the Intertextual Elements' Translation). *Journal of Siberian Federal University: Humanities & Social Sciences*, 8(2), 244–251.
- Kramina, A. (2004). Translation as Manipulation: Causes and Consequences, Opinions and Attitudes. *Kalbu studijos: Studies about Languages*, 6, 37–41.
- Lathey, G. (2006). *The Translation of Children's Literature: A Reader*. Clevedon: Multilingual Matters LTD.
- Nida, E. A. (1964). *Towards a Science of Translation*. Leiden: E. J. Brill.
- Pavlović, N. (2015). *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb: Leykam International d. o. o.

- Reiß, K., & Vermeer, H. J. (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer.
- Simurdić, I. (2020). Prevodilačke tehnike u srpskom prevodu pesme 'Želja nad željama' Mihaela Endea. U Kostić-Tomović, J., Đorđević, D., Zobenica, N., & Stojanović, J. (ured.), *Prevođenje kao veština i kao umetnost: Zbornik u čast Branimiru Živojinoviću povodom devedesetogodišnjice rođenja* (str. 149–162). Beograd: FOKUS – Forum za interkulturalnu komunikaciju.
- Timotijević, G. (2010). Bajka braće Grim Snežana u prevodima kod nas. *Detinjstvo*, 10(4), 60–65.
- Vermeer, H. J. (1990). *Skopos und Translationsauftrag – Aufsätze*. Heidelberg: Selbstverlag.
- Vinay, J., & Darbelnet, J. (1995). *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Zobenica, N. (2015). Funkcionalni pristup prevođenju imena u dečjim knjigama Mihaela Endea. *Filolog. Časopis za jezik, književnost i kulturu*, 7, 126–136.
- Zobenica, N. (2020). Manipulacija u prevođenju dečje književnosti na srpski jezik. U Kostić-Tomović, J., Đorđević, D., Zobenica, N., & Stojanović, J. (ured.), *Prevođenje kao veština i kao umetnost: Zbornik u čast Branimiru Živojinoviću povodom devedesetogodišnjice rođenja* (str. 75–89). Beograd: FOKUS – Forum za interkulturalnu komunikaciju.

Milica V. Šijaković
Damjan G. Marković
Katarina S. Dinić

MANIPULATION IN THE TRANSLATION OF THE GRIMM'S FAIRY TALES
IVICA AND MARICA FROM GERMAN TO SERBIAN LANGUAGE

Summary

Fairy tales of the Brothers Grimm gained great popularity at the time of their publication, and their translations into almost all world languages contributed to their popularity. Since translation is a complex process that includes numerous factors, strategies, and knowledge that the translator should have at his disposal, it is necessary to take into account what changes the translators make to the translation itself and what function these changes have in the end. The aim of this study is to analyze the manipulation in the translations of Grimm's fairy tale *Ivica* and *Marica* from German to Serbian, i.e. to identify examples in which it is clear that this is a certain form of manipulation, and in this way to show how suitable fairy tales are for the manipulation of their content.

Key words: Grimm's Fairy Tales, *Ivica and Marica*, manipulation, translation of fairy tales